

Korisnost i dobro (Robert Gudin)

- Teorije etike se uglavnom dele na teorije ispravnog i teorije dobrog. Potonji oblik etičke teorije, naglašavajući unapređivanje dobrih posledica, traži neku teoriju dobrog u nameri da kaže koje su posledice dobre pa ih treba unapređivati, a koje to nisu. Ali čak i u prvom obliku etičke teorije često je potrebna neka teorija dobrog, ako treba da se ispuni dužnost dobročinstva, koja se standardno uključuje među ispravne stvari koje treba činiti: trebaće nam jedna teorija dobrog da nam kaže kako tačno da nastojimo da izvršimo tu dužnost činjenja dobrog drugima.
- Postoji, međutim, manje saglasnosti oko sadržaja i izvora teorije dobrog.
- Obično se kaže da se dobro suštinski sastoji u organskom jedinstvu složene celine.
- Etika nije estetika. Mi možemo imati i dužnost da unapređujemo istinu i lepotu kao ciljeve po sebi, čak i ako to nikom ne donosi dobro. Poslednja osoba na zemlji može imati dužnost da je ne uništi po cenu sopstvenog života, čak i ako niko ne bi patio zbog propuštanja da se tako učini. Ali unapređenje stvari koje su po sebi dobre, a da pri tom nisu dobre za nekog, nije ono čime se etika uglavnom bavi.
- Etika je teorija ljudskih odnosa. Nalozi etike su principijelno nalozi da se ljudima čini dobro, a možda i svim bićima koja su u stanju da osećaju. Sidžvik je možda preterao kada je retorički upitao da li bilo šta stvarno može biti dobro ako nema uticaj na stanje svesti nekog bića. Prisiljen da bira između dobra koje je dobro za nekog i dobra koje nije dobro ni za koga, moral bi nas, skoro potpuno sigurno, naveo da prvom damo prednost nad drugim.
- U tome leži veliki poziv utilitarizma, kao najviše korišćene teorije dobra, da ispuni širi konsekvencijalistički okvir. Postoji jedan smisao utilitarizma koji se povezuje sa začetnicima i prvacima, koji ga izjednačava sa funkcionalnim i od njega pravi neprijatelja izvrsnog i lepog. Ipak, u tome leži jedno od velikih preimuštava utilitarizma kao teorije dobra: mereći sve preko ljudskih sklonosti i interesa, on ne zavisi ni od jedne specifičnije teorije dobra koju bi ljudi mogli da prihvate i podjednako je otvoren za svaku od njih.
- Tamo gde utilitaristička teorija povlači crtu, jeste naglašavanje da nešto, da bi bilo dobro, mora biti dobro za nekog. KOristan, u ovom najopštijem smislu, znači prosto upotrebljiv.
- Protiv estetike i religije.
- U jednom vaćnom vidu, ipka, ovaj argument pokreće isto onoliko problema koliko ih i rešava. Ispravno je i dobro izjednačiti korisnost i upotrebljivost. Ali to pokreće sledeće pitanje: korisno za šta? Veliki deo potonje istorije utilitarizma može se shvatiti kao nastojaje da se odgovori na ovaj prekor.
- Prvobitni odgovor – Bentamov, koji je preuzet od Hobsa i Hjuma – trebalo je da izjednači korisnost i upotrebljivost u unapređivanju uživanja i izbegavanja bola. To je hedonistički utilitarizam. To je ona verzija od koje obrazovani prefinjeni duhovi najpre prave

karikaturu. Vizija ludačkog skupa zadovoljnih svinja, koje skiče bez prestanka, nije baš preterano lepa slika.

- Ali, hedonistički utilitarizam ne tvrdi to. U najboljem slučaju, Bentam bi tvrdio samo to da ljudi jesu hedonisti koje pokreću uživanja i bolovi i da naše teorije moraju da poštuju tu činjenicu. Etički egoizam je, tako, vrlo ležerno izveden iz jedne suštinski kontingentne hipoteze psihološkog hedonizma. Dakle, iz spornih psiholoških premisa izvode se sporni moralni zaključci.
- Najstandardnija moderna alternativa zamenjuje Bentamovu hedonističku psihologiju pojmom zadovoljenja sklonosi. Ovde imamo ideju da se povećava ne prevaga uživanja nad bolovima, već pre opštije zadovoljenje sklonosti.
- Činovi dobrote prema drugima mogu se opisati kao zadovoljenje svoje savesti. Ipak, to je nemoguće zahvatiti u ključu hedonizma. Način da opiše takve slučajeve za modernog utilitaristu, koji je pod uticajem modernog mikro-ekonomiste, jeste posezanje za pojmom zadovoljenja sklonosti. Ukoliko se desi da ličnost ima sklonosti koje se mimoilaze (ili čak suprotstavljaju) s njenim hedonističkim uživanjima, zadovoljenje ovih sklonosti nikako nije izvor koristi za tu ličnost. Za utilitaristu sklonosti, baš kao i za hedonističkog utilitaristu, nema ničeg u teoriji što govori da ljudi treba da imaju takvu vrstu sklonosti. To je samo teorija o onome što moralno sledi, ako se desi da oni tako postupe. Dobro je – dobro za njih – kad ljudi zadovolje svoje sklonosti, ma kakve bile te sklonosti.
- Sada bi se moglo reći kako je to vrlo osiromašena teorija dobrog U mnogim slučajevima ona to i jeste. Čak i Mil nije u stanju da izbegne teškoće takvog zaključka. Svakako da postoje stvari – istina, lepota, ljubav, prijateljstvo – koje su dobre bilo da ih ljudi žele ili ne.
- Postoji grupa tzv. idealnih utilitarista, koji se rukovode Murovim delom Principia ethica, čineći od tog tvrđenja centralno mesto tobožnje utilitarističke filozofije. Ali, što se ova teorija više udaljava od klasičnog, hedonističkog utilitarizma, a više približava prihvatanju estetskog ideala, bez obzira na to da li je on dobar ili ne za bilo koje živo biće, manja je uverljivost ove analize kao etičke teorije.
- Ubedljivi odgovor na uglavnom isto pitanje dolazi od utilitarizma dobrobiti, koji bi nam radije govorio u pojmovima zadovoljenja interesa nego pukih sklonosti. Ovde se ponovo ova dva standarda približavaju: raniji model obuhvata potonji, jer u velikoj većini slučajeva u kojima ljudi jasno sagledavaju svoje interese, oni i zadovoljavaju svoje sklonosti. Tamo gde se zbog nekog nedostatka u saznanju ili volji dva standarda razilaze, utilitarizam dobrobiti suzbija kratkovido zadovoljenje sklonosti u korist zaštite ljudskih dugoročnih interesa dobrobiti..
- Interesi dobrobiti ne smeju se formulisati kao neki udaljeni ideal koji bi zabranio ljudima da, recimo, troškare svoju ušteđevinu. Ovde moramo da govorimo u pojmovima onog što bi ličnost izabrala u situaciji idealnog izbora, koju karakterišu savršena informacija, jaka volja, ustanovljene sklonosti i tome sl.
- Ali, takve idealne situacije se retko ostvaruju.

- Ipak, interesi dobrobiti ne treba da budu suviše udaljeni od interesa sklonosti. Interesi dobrobiti sastoje se upravo u tom skupu generalizovanih resursa, koje će ljudi nično morati da imaju pre nego što ostvare neku posebnu sklonost koju bi mogli da imaju. Zdravlje, novac, stan, izdržavanje i tome slično su ta vrsta interesa dobrobiti, korisni resursi, bez obzira na ljudske posebne planove i projekte.
- Utilitarizam dobrobiti napravio je veliki korak ka odgovoru na osporavanje većeg obima koje je došlo od strane idealnih utilitarista. Njihovu primedbu čini posebno snažnom tvrdjenje – svakako nepobitno – da je ljudima više do koristi nego što su oni skloni da u svakom trenutku priznaju. Utilitaristi dobrobiti, apstrahujući od stvarnih ljudskih želja njihove opštije interese dobrobiti, dali su tom intuitivno zasnovanom, širem pojmu koristi, određeni praktični sadržaj.
- Utilitarizma, ma koje vrste jeste prvo i pre svega standard za procenu javnih postupaka, postupaka koji, bilo da ih izvode privatne jedinice ili javni zvaničnici, utiču na druge ljude, osim što utiču i na njih same. Stvarno, utilitarizam može da ima određene implikacije i na čisto privatne stvari. On može da nam se nametne kao dužnost (dužnost prema sebi) da uvećavamo sopstvenu korist, čak i kad niko drugi nije pogođen. U slučaju utilitarizma sklonosti, ova dužnost može da nam izgleda sasvim besmisleno: ona, u svakom slučaju, ne bi značila ništa više do dužnost da činimo ono što mi već želimo da činimo. Ali, ipak, u slučaju utilitarizma dobrobiti, ona može imati više smisla, paternalistički nam namećući dužnost da pazimo na interese sopstvene dobrobiti, čak i ako im nismo skloni.
- Opštiji okviri. Kada naši postupci pogađaju različite ljude na različite načine, karakterističan utilitaristički zaključak jeste da je ispravan postupak onaj koji uvećava korist, bezlično sabranu za sve one koji su tim postupkom pogođeni. To je standard koji pojedinačno treba koristimo kad biramo svoje postupke. Štaviše, to je standard koji tvorcima nacionalne politike treba da upotrebljavaju kada prave kolektivne izbore, koji se tiču zajednice kao celine.
- Sabiranje pojedinačnih koristi u neki opšti zbor socijalne koristi očigledno je vrlo težak posao, koji pretpostavlja više vrsta uporedivosti. Ono pretpostavlja, prvo, uporedivost dobara, tako da svako za sebe može da uporedi korist koju izvodi iz jabuke sa korišću koju mu donosi pomorandža. Ono pretpostavlja, drugo, uporedivost ljudi, tako da možemo reći da li je ono što sam izgubio manje ili više od onoga što si ti dobio, usled nekog pojedinačnog postupka. Obe uporedivosti traže da se s vremena na vreme preispitaju, ali se ova druga pokazuje kao posebno sporna.
- Nesaznatljivost tuđih svesti.
- Interpersonalno poređenje koristi.
- Međutim, samo hedonistički utilitaristi i utilitaristi sklonosti zahtevaju od nas da uđemo u tuđu glavu. Utilitaristi dobrobiti to definitivno ne traže. Mi možemo znati šta je u ljudskom interesu, u najopštijem smislu, bez znanja šta se stvarno nalazi u njihovim glavama. Štaviše, na nekom opštem nivou, spisak osnovnih nužnih resursa neke ličnosti

čita ise isto onako kao i spisak bilo koje druge. Dok su sklonosti, uživanja i bolovi visoko lični, interesi dobrobiti su visoko standardizovani.

- Šta mi treba da činimo, pojedinačno i kolektivno, jeste za utilitaristu nezavisno od bilo kog razmatranja onoga šta smo mi ili neke specijalne dužnosti koje bi mogle da nastanu na osnovu te činjenice.
- Pitanje bezličnosti. Dobra strana > nepristrasnost proračuna.

Primenjena etika – 8. april

Lešek Kolakovski, Pohvala nedoslednosti

- Doslednim ja nazivam svakoga ko raspolaže izvesnim brojem opštih i neprotivrečnih postavki, pa uporno nastoji da u svemu što radi i u svima svojim pogledima na ono što treba raditi uvek ostane u najporpunijoj podudarnosti s tim opštim postavkama.
- Postoji u istoriji kulture jedan redak soj velikih talenata sa krajnje društvene desnice čija nam dela uvek pružaju dragocenu građu za razmišljanje o načelu doslednosti: u Francuskoj su to ličnosti Bosijea, De Mestra, Morasa.
- De Mestr: pohvala dželatatu.
- Apsolutna doslednost identična je sa praktičnim fanatizmom, a nedoslednost je izvor tolerancije.
- Kao oblik individualnog stava, nedoslednost je rezerva neizvesnosti sačuvana u svesti. To je permanentno osećanje mogućnosti sopstvene greške. A ako ne sopstvene greške, onda eventualnog prava protivnika.
- Nedoslednost je odbijanje definitivnog izbora među bilo kakvim vrednostima koje se alternativno isključuju. Nedoslednost se uglavnom praktikuje, a ne proklamuje.
- Trudimo se da odložimo definitivne izbore sve dok nas ne iznenadi kraj života, koji je jedina sutiacija kad zaista predstaje mogućnost izbora.
- Da li pohvala nedoslednosti predstavlja revitalizaciju Aristotelove zlatne sredine? Ne. Nama je Aristotelov genije tuđ, jer mi živimo u svetu ekstrema. Čim se malo dublje zagledamo u tu aristotelovsku etiku, opažamo da je njen glavni tok želja za sintezom i verovanje u mogućnost nalaženja sredine među ekstremima, takve sredine koja od svakog ekstrema zadržava ono što je korisno, a odbacuje ono što je štetno. Pa Aristotelu, protivrečnosti ljudskih stavova koje izbijaju u društvenim antagonizmima nisu protivrečnosti sveta, nego su to protivrečnosti štetnih zloupotreba do kojih dolazi usled pomanjkanja moći rasuđivanja.
- Međutim, pohvala nedoslednosti temelji se na sasvim drukčijim načelima. Ona polazi od pretpostavke da protivrečnosti među vrednostima ne ističu iz njihovog zloupotrebljavanja, a zo znači da nisu ni savladive zdravim osećanjem proporcije: te su protivrečnosti imanentne svetu vrednosti i ne mogu se izmiriti ni u kakvoj harmoničnoj

sintezi. Razumna nedoslednost ne pravi sintezu između ekstrema, jer zna da takva sinteza ne postoji; jer se vrednosti kao vrednosti integralno isključuju.

- Nedoslednost je pokušaj zauzimanja izvesnog strava koji priznaje da se ekstremnosti ne mogu izmiriti, a u isto vreme ne želi da se odrekne nijedne od njih, pošto ih obe priznaje kao vrednosti. Nikakva univerzalna sinteza nije moguća.
- Ne mogu istovremeno biti dosledan I jednom I drugom svom načelu, ali se ni jednog od njih ne želim odreći. Takav primer nije ni izmišljen ni usamljen: zar toliki broj članova raznih parlamenata ne glasa za predloge uz prikrivenu nadu da će protivnički glasovi nadvladati njihov stav?
- Pohvala nedoslednosti je istovremeno odbijanje priznavanja izvesne vrednosti: vrednosti doslednog života.
- I tu odmah nastaje pitanje: hoćemo li zaista uspeti da proklamujemo načelo nedoslednosti na jedan savršen način, a to znači baš dosledno? Zar ne postoji kakva oblast pojava ljudskog života prema kojima ćemo zahtevati apsolutnu doslednost, padajući na taj način u narednu protivrečnost sa sopstvenom negacijom? I baš na to pitanje moramo odgovoriti pozitivno. Oblast takvih pojava postoji. Upravo takve pojave mi nazivamo elementarnim situacijama.
- Elementarne situacije su one situacije u kojima zamire taktika, tj. takve ljudske situacije prema kojima naš moralni odnos ostaje nepromenjen, bez obzira na okolnosti u kojima se te situacije ostvaruju. U elementarnim situacijama prestaje važnost nedoslednosti. Na taj način I naša pohvala nedoslednosti postaje takođe nedosledna; vrednost nedoslednosti ima svoje određene granice do kojih važi.
- Biti dosledan u nedoslednosti znači odreći se činom nečega čija afirmacija predstavlja sadržinu tog čina, a to znači dopasti u nemoguću situaciju, u antinomiju. Budimo, prema tome, nedosledni I u samoj nedoslednosti, ili, drugim rečima, primenjujmo načelo nedoslednosti prema njemu samom. Međutim – neko nam može prigovoriti – upravo tada praktikujemo nedoslednost u krajnjem vidu, tek tada postizemo potpunu doslednost u praktikovanju nedoslednosti – kad bismo uvek bili nedosledni, ali sama naša nedoslednost bila bi sasvim dosledna, pa tim samim ne bismo uvek bili nedosledni; a čim ograničavamo nedoslednost, tj. čim nismo uvek nedosledni, tek tada postajemo apsolutno nedosledni. Drugim rečima, došli smo do najklasičnije antinomije klasa: dosledna nedoslednost nije dosledna nedoslednost (jer samu nedoslednost isključuje iz načela nedoslednosti); međutim, nedosledna nedoslednost upravo je dosledna nedoslednost. Eto utoliko mi predlažemo da se sačiva načelo doslednosti kao vrednost: upravo praktikovanjem načela nedoslednosti na nedosledan način.